

EXOTISMELE ÎN SISTEMUL LIMBII

Svetlana STANȚIERU,
Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți
 Aurelia CODREANU,
Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți

Zusammenfassung: *Die Studie stellt den Begriff des Exotismus in Frage. Es ist aus dem Bereich der Literaturwissenschaft entlehnt und bezeichnet Realitäten aus anderen Sprachen, mit denen die lokale Färbung wiedergegeben wird. Das Exotismus bezeichnet Dinge und Gewohnheiten eines Volkes und bedeutet eine Gruppe von Wörtern, die Teil des Wortschatzes einer Sprache ist. Das exotische Wortschatz kann nach verschiedenen Kriterien klassifiziert werden: semantisch, geografisch usw. und wird auf eine bestimmte Art wiedergegeben.*

Cuvinte-cheie: exotism, etnografism, realie, etnie, cultură, grup semantic, vocabular cu sferă de utilizare limitată.

Sistemul lexical al limbii române constituie compartimentul cel mai labil al limbii și cel mai deschis influențelor din afară, care, după cum bine știm, se divizează în două mari subsisteme: fondul lexical de bază și fondul lexical auxiliar sau suplimentar. În linii mari, fondul lexical de bază rămâne neschimbat de-a lungul secolelor, în timp ce fondul auxiliar, numit și vocabular cu sferă de utilizare limitată, se caracterizează prin mobilitate relativ mare, incluzând straturi lexicale distincte: neologisme, arhaisme, regionalisme, argotisme, jargonisme, barbarisme, profesionalisme, exotisme etc. Astfel, straturile lexicale pot fi examinate din diferite perspective: temporală (lexicul arhaic și neologic), socială (lexicul argotic, de jargon, profesional etc.), spațială (lexicul regional și cel exotic) etc. În ceea ce privește lexicul exotic, la o examinare atentă a literaturii de specialitate,

constatăm că acesta este trecut cu vederea, ceea ce ne-a determinat să cercetăm exotismele în sistemul limbii române.

În literatura de specialitate nu există un concept unic cu privire la noțiunea de exotism, termenul fiind împrumutat din domeniul științei literare. În prezent, pentru conceptul în discuție se mai utilizează termenii: lexic fără echivalent, străinism, localism, ladism, alienism, lexic intraductibil, lacună, item specific culturii, realia etc. (Vlahov *et alii* 1980: 36), fără însă a fi atestate definițiile acestora fie în dicționarele explicative, fie în cele lingvistice. Mai mult, riscul de a confunda aceste noțiuni este cu atât mai mare, cu cât toate au fost „trecute” / percepute ca niște „pete albe sau lacune” pe harta semantică a unei limbi.

Termenii sus-numiți implică un grad de ambiguitate, datorat, în primul rând, contextelor eterogene în care apar, lăsând loc de interpretări multiple, nefăcându-se o delimitare certă. În opinia noastră, îndeosebi, merită atenție termenii de *exotism* și *etnografism*.

Exotismele, în opinia lui Nicolae Corlăteanu, sunt „împrumuturi lexicale directe din alte limbi și se folosesc la redarea coloritului local, exprimând specificul național al unui popor și încadrându-se în categoria etnografismelor lingvistice” (Corlăteanu 2001: 45): *kimono*, *sari tequila*, *lasagna*, *peso*, *litchi* etc.

Etnografismul este unitatea linguală care desemnează realii specifice unei etnii, unei culturi, neavând echivalent într-o altă limbă, fiind deseori intraductibil. Bunăoară, unitățile de vocabular din limba română: *mămăligă*, *sângerete*, *doină*, *colind*, *cațaveică*, *catrință*, *fotă*, *ițari* etc.

Între exotisme se disting mai multe grupuri semantice:

- **titluri, profesii:** *bei* „gubernator al unui oraș sau al unei provincii din fostul Imperiu Otoman”, *hidalgo* „titlu purtat, în Evul Mediu, de unii nobili spanioli; persoană care purta acest titlu”, *haham* „țăietor de vite și păsări de sacrificiu la evrei”, *sultan* „titlu dat monarhului din Imperiul Otoman și din alte țări musulmane”, *pan* „denumire dată (în Evul Mediu) nobililor polonezi”, *șeic* „căpetenie a unui trib arab”, *picador* „persoană care participă la luptele cu tauri, stând călare în arenă, înarmat cu o lance, și împingând taurul spre toreador sau matador ori intervenind când viața acestora este în primejdie”, *rajah*

„titlu purtat de șeful statului în India antică și feudală, devenit mai târziu titlu princiar” etc.;

- **unități monetare:** *cordoba* (Nicaragua), *cruzeiro* (Brazilia), *escudo* (Portugalia, Chile), *eyrir* (Islanda), *lat* (Letonia), *lek* (Albania), *leva* (Bulgaria), *lit* (Lituania), *kip* (Laos), *tugrik* (Mongolia), *zlot* (Polonia) etc.;
- **articole de vestimentație:** *abaya* „vestmânt lung, negru, destul de lejer, care este revăzut adesea cu fermoar sau cu nasturi în față, purtat de femeile islamice”, *burka* „îmbrăcăminte tradițională musulmană pentru femei, formată dintr-o mantie lungă și largă, care acoperă în întregime corpul cu o zonă de țesătură rărită în dreptul ochilor”, *ghutra* „acoperământ tradițional specific arabilor saudiți, constând dintr-un șal purtat liber pe vârful capului. Deasupra, în jurul capului, se poartă o sfoară neagră răsucită”, *kandoora* „veșmânt lung, alb, destul de lejer, care este prevăzut adesea cu nasturi în față, purtat de bărbații musulmani”, *sari* „piesă principală din costumul femeiesc tradițional indian, constituită dintr-o fâșie de țesătură dreaptă, care se înfășoară în jurul corpului ca o fustă strâmtă, un capăt strângând mijlocul ca un cordon, iar celălalt capăt, liber, aruncându-se peste umăr”, *șalvari* „pantaloni lungi, foarte largi, cu răscoiala mică, strânși la gleznă, purtați mai ales în Orientul Mijlociu, atât de bărbați, cât și de femei” etc.;
- **băuturi:** *burbon* „wisky fabricat în SUA”, *maraschina* „lichior italianesc preparat din vișine sau din cireșe amare”, *o-cha* „ceai verde japonez, nelipsit în restaurantele în care se servește sushi”, *ouzo* „băutură alcoolică tradițională grecească, obținută prin distilarea boastei de struguri urmată de aromatizarea cu semințe de anason, fenicul și alte plante aromatice”, *sake* „băutură alcoolică specifică Japoniei, produsă din orez fermentat, care se bea de obicei fierbinte”, *stroh* „rom foarte tare, puternic condimentat, originar din Austria”, *xeres* „vin de calitate superioară, cu un grad înalt de tărie, cu aromă și buchet specific, originar din Spania”, *tequila* „băutură alcoolică de origine mexicană, obținută prin fermentarea sucului de agave” etc.;
- **mâncăruri / bucate:** *dolmadakia* „mâncare tradițională grecească, un fel de sărmăluțe din viț-de-vie, umplute cu carne”, *clafouti* „prăjitură

originară din Franța, preparată din aluat și fructe proaspete”, *haggis* „mâncare națională scoțiană, care se aseamănă cu drobul de miel”, *poliș* „cârnat polonez”, *porridge* „mâncare preparată din fulgi de ovăz sau de porumb, care constituie una dintre mâncărurile tradiționale engleze” etc.;

- **fructe exotice:** *guava* „fruct provenit din Africa, zemos, cu aromă de căpșuni și pere, cu o coajă de culoare verde-gălbuie și miez alb, galben, roz sau roșu bogat în vitamine (A, C), fibre, potasiu, fosfor și cu gust acrișor-picant”, *kiwano* „fruct provenit din Israel, de forma unui castravete scurt și gros, cu țepi, de culoare gălbui-roșiatică, cu gust răcoritor amintind de cel al bananei”, *mangustan* „fruct tropical, provenit din Brazilia, de forma unui măr de mărime mijlocie, mai turtit sus și jos, cu pulpă albă și răcoritoare, dulce și parfumată, cu sâmburi comestibili”, *noni* „fruct exotic, ce are originea în Polinezia, Tahiti și insulele Hawaii, având o formă ovoidă de culoare galbenă atunci când este copt, cu un gust iute-acrișor și un miros înțepător” etc.;
- **vietăți (animale, păsări, pești):** *argal* „mamifer erbivor paricopitat, rumeșor, din genul oilor sălbatice, răspândit în Asia Centrală”, *chow-chow* „rasă de câini originari din China”, *coati* „mamifer arboreal din America de Sud, din genul *Nasua*, care are corpul alungit și capul terminat cu rât”, *cuandu* „porc spinos care trăiește în pădurile Americii de Sud, între Amazon și Bolivia”, *guanaco* „specie de lamă sălbatică din Anzii chileni”, *iguană* „gen de șopârle mari din regiunile tropicale și subtropicale ale Americii de Sud”, *impala* „antilopă din Africa australă și orientală, al cărei mascul are coarnele în formă de liră”, *jaguarundi* „pisică sălbatică, cu corpul foarte alungit, care trăiește în pădurile din America Tropicală”; *ara* „papagal mare din America de Sud”, *cacadu* „papagal din Australia”, *emu* „pasăre terestră, asemănătoare cu struțul, originară din regiunea de stepă și deșert din Australia și Tasmania”, *jacana* „fazan de apă din America Centrală și din zonele tropicale ale Africii”, *kakapo* „papagal-bufniță din Noua Zeelandă”; *gurami* „pește originar din Thailanda și Sumatra”, *piranha* „pește de pradă, care trăiește în bancuri mari, în fluviile din America de Sud” etc.;

- **dansuri:** *ballas* (Grecia), *bassa-nova* (Brazilia), *caciucea* (Andaluzia), *calypso* (America Centrală), *carioca* (America Latină, Brazilia), *ceardaș* (Ungaria), *cracoviac* (Polonia), *flamenco* (Spania), *gavata* (Franța), *gopak* (Ucraina), *jaleo* (Spania), *mazurca* (Polonia), *samba* (Brazilia) etc.;
- **instrumente muzicale:** *bandoneor* (Argentina), *balalaică* (Rusia), *banjo* (Africa), *biwa* (Japonia), *bouzouki* (Grecia), *sitar* (India) etc.;
- **locuințe:** *bungalow* „locuință construită de europeni în India, din lemn sau împletituri de trestie, fără etaj, înconjurată de verande și de vegetație”, *iglu* „colibă făcută din gheață sau din zăpadă în care trăiesc, temporar, unele triburi de eschimoși în sezonul de vânătoare polară”, *iurtă* „locuință specifică pentru populațiile nomade din Asia Centrală și din Sud-Vestul Asiei, de formă conică (la mongoli) sau semisferică (la turci), alcătuită dintr-un schelet de zăbreli de lemn în formă de cerc, acoperit cu pâslă sau piele”, *izbă* „casă țărănească din bârne, specifică satelor rusești”, *wigwam* „cort de piele, colibă a indienilor din America de Nord” etc.;
- **așezări umane:** *aul* „sat de munte în Crimeea, în Caucaz și în Asia Centrală”, *kampong* „sat în Java și Indochina”, *kraal* „așezare rurală a populațiilor bantu din Africa de Sud, în care colibele sunt dispuse în cerc, în jurul unei piețe centrale” etc.;
- **sărbători, tradiții:** *bairam* „numele a două mari sărbători la musulmani, care se celebrează după postul Ramadanului”, *pesach* „paștele evreiesc”, *purim* „sărbătoare evreiască care comemorează eliberarea poporului evreu din Imperiul Persan-Babilonian antic după execuția lui Haman în 427 î.d.Hr.”, *ramadan* „postul cel mare, cu durată de o lună, în timpul căruia musulmanii practică o abținere totală de la răsăritul până la apusul Soarelui”, *maslenița* „tradiție străveche, cu rădăcini în păgânism, presupune cântece și dansuri în aer liber și, desigur, consumul clătitelor, considerate în antichitate simbol al soarelui, iar momentul culminant al sărbătorii este arderea unei sperietori ce reprezintă iarna” etc.;
- **forme și regiuni peisagistice:** *bolson* „regiune joasă a unui deșert montan, acoperită cu roci detritice și mărginită de stânci abrupte, specifică mai ales regiunilor deșertice din SUA și Mexic”, *caatinga*

„pădure tropicală rară, din Estul Podișului Braziliei și din Venezuela, formată din arbuști și arbori mici, desfrunziți în anotimpul secetos, din pajiști cu mărcinișuri și din ierburi dure”, *landă* „șes de pe țărmurile Oceanului Atlantic, format din nisipuri neproductive, fixate (prin vegetație) sau mișcătoare”, *pampas* „câmpie întinsă, acoperită cu ierburi și cu tufișuri, caracteristică regiunilor cu climă subtropicală și temperată din America de Sud”, *scrub* „fitocenoză caracteristică Australiei Centrale, în care predomină tufișuri xerofite și, rar, eucalipti”, *tundră* „zonă de vegetație situată la nord de zona pădurilor, în apropierea zonei polare arctice, formată din mușchi, licheni, unele graminee, arbuști pitici, tufișuri scunde etc.” etc.;

- **vânturi:** *bora* „vânt puternic de iarnă, uscat și rece, care bate dinspre culmile montane orientate în lungul țărmurilor către marea mai caldă, în special pe coasta răsăriteană a Mării Adriatice și în Italia nordică”, *chinook* „vânt cald și uscat care coboară dinspre Munții Stâncoși spre preria nord-americană”, *khamsin* „vânt uscat, cu nisip, asemănător cu siroco, în Egipt”, *harmattan* „vânt fierbinte și uscat ce suflă din Nord-Est sau Est în Sudul Saharei, în special iarna”, *mistral* „vânt puternic, rece și uscat, care suflă iarna în Franța, din valea Ronului spre Marea Mediterană”, *pampero* „invazie de aer rece, violent, dinspre Patagonia spre zona tropicală a Americii de Sud, în timpul depresiunilor ciclonice”, *siroco* „vânt cald și uscat care bate pe coastele Mării Mediterane” etc.

Ținem să menționăm că unii cercetători, pe lângă aceste grupe semantice, includ în categoria exotismelor și numele proprii (Suprun 1958: 53): *Jan, Huan, Djon, Gans, Ivan* etc.

Totodată, lexicul exotic poate fi divizat și în „serii naționale”: germană (*kaizer, șnaps* etc.), turcă (*baclava, chebap, cadiu* etc.), japoneză (*ikebana, jiu-jitsu, kakemono, kyudo* etc.), indiană (*guru, sari, verandă, yoga, taifun* etc.), italiană (*pizza, spaghetti, ravioli, broccoli, lasagne, mozzarella, tortellini, gondolă* etc.) etc. Acestea sunt percepute drept unități de vocabular care desemnează realii specifice unei etnii, constituind clasa vocabularului cu sferă de utilizare limitată. Aflându-se mereu la periferia lexicului, creează asociații cu realii din țări/ state concrete: de exemplu,

vălul islamic – *hijab*, în Malaezia se numește *tudung*, în Senegal – *ibadou*, în Insulele Comore – *kichali*.

Or vorbitorii unei limbi, chiar dacă, în mod direct, nu contactează, de cele mai multe ori, cu aceste realii, le cunosc datorită literaturii, cinematografiei, televiziunii etc. Ținem să menționăm, în acest sens, că unele exotisme ajung să fie (re)cunoscute de către vorbitori, devenind uzuale (îndeosebi, fiind vorba despre denumiri de produse alimentare, denumiri de preparate culinare, de articole de vestimentație, denumiri de dansuri, unități monetare etc.), fiind, evident, înregistrate în dicționare, în timp ce altele, sporadic, apar și dispar din lexicul vorbitorilor. Cuvintele care sunt astăzi pe buzele tuturor, atât în mediul urban, cât și în cel rural: *pizza, sushi, panetone, martini, whisky, cappuccino, mascarpone, broccoli, zucchini, maracuya, pomelo* etc. nu mai sunt cunoscute doar din imagini și catalogate „exotice”, datorită globalizării. Or „globalizarea sau mondializarea oferă națiunilor angajate într-un astfel de proces posibilitatea înțelegerii unitare a realităților de tot felul, având ca rezultat firesc și imediat omogenizare conceptuală și lingvistică” (Pamfil *et alii* 2013: 117).

Exotismele se transformă „în cadrul general al cunoașterii”, condiționând îmbogățirea cu noi cunoștințe vizavi de o nouă cultură. Ținem să menționăm că în literatura de specialitate se delimitează două tipuri de exotisme: a) exotisme cu sferă largă de utilizare, care redau realii specifice mai multor țări: *hijab* „toate tipurile de văl plasate în fața unei ființe sau a unui obiect pentru a le ascunde vederii sau a le izola”, *burka* „haină purtată de femei în unele tradiții islamice pentru a acoperi trupurile lor în locurile publice”, *euro* „unitate monetară în unele țări UE” etc.; b) exotisme cu sferă restrânsă de utilizare: *bundestag* „adunare legislativă în Germania”, *dumă* „denumire a Camerei Inferioare a Parlamentului din Federația Rusă”, *seim* „adunare reprezentativă pe stări în Polonia, denumită și Parlament sau Dietă” etc.

O particularitate structurală a exotismului este că, spre deosebire de cuvintele împrumutate, care impun adaptarea fonetică și morfologică, acestea posedă mai multe caracteristici:

- își păstrează forma din limba de origine;
- îndeplinesc funcția denominativă;
- sunt cuvinte monosemantice;

- nu intră în relație de sinonimie;
- nu intră în relație de antonimie.

Atestarea în scris a exotismelor se face remarcată prin modul în care se scriu, acestea uneori fiind redată italic, altele fiind explicate în text sau în *Notele* din josul paginii sau în *Notele* de la finalul operei, de autorii care le folosesc sau de editori, precum: „A pornit să-și laude marfa și să-și îndemne cumpărătorii să asculte cum *cadânele* dincolo de *feregeaua* coborâtă pe chipul fiecăreia dintre ele, gem de singurătată.” (Nicolae Dabija, *Nu vă îndrăgostiți primăvara!*, p. 6); „Mirosul fructelor umplea toată casa. Mai ales de Anul Nou, când la armeni e încă postul Crăciunului și se fierbe în cratițe mari *anus-abur*. Care în traducere ar însemna „supă dulce”. E un fel de colivă, numai că în grâul fiert se amestecă tot felul de fructe: smochine, curmale, stafide, nuci, portocale. Și, deasupra, se cerne o pudră de scorțișoară.” (Varujan Vosganian, *Cartea șoptelor*, p. 12); „Aduceau în Europa aerul melancolic al mirodeniilor. Se învăluiau în aburul cafelei și în aroma calupurilor de *lokhum*.” (Varujan Vosganian, *Cartea șoptelor*, p. 57); „Din Alep, odată cu căruțele pentru morți, veniră și câțiva saci cu *bulghur*, un fel de grâu decortecat, care le fu împărțit...” (Varujan Vosganian, *Cartea șoptelor*, p. 323) etc.

Etnografismele constituie o dificultate pentru traducători, acestea având un specific aparte și numind realități întâlnite doar în cultura respectivei etnii. În acest context, realiile – cuvinte care redau noțiuni specifice culturii materiale și spirituale ale unui popor – pentru care nu se pot găsi echivalente constituie o problemă în cadrul traducerii. Or, traducătorul „se ciocnește” de o clasă de cuvinte care se mai numesc idiotisme, acestea constituind categoria unităților lexicale caracteristice unei limbi și nu pot fi traduse cuvânt cu cuvânt în altă limbă, numit și *lexic intraductibil*.

Conchidem că studierea lexicului exotic și introducerea lui în dicționare, ori chiar elaborarea dicționarelor de exotisme, constituie o necesitate imperioasă în epoca globalizării, permițând astfel atât înțelegerea, cât și utilizarea corectă, din punct de vedere semantic, gramatical, ortografic și ortoepic, extinzând posibilitățile expresive ale limbii și nuanțând vocabularul.

Referințe bibliografice

Corlăteanu, Nicolae, *Încadrarea lingvistică în realitățile europene*, Chișinău, Editura ASEM, 2001.

Dicționar explicativ ilustrat al limbii române, Chișinău, Editura Arc: Gunivas, 2007.

Dicționar de cuvinte și sensuri recente / Andrei Dănilă, Elena Tambă, București, Editura Litera, 2014.

Pamfil, Carmen-Gabriela, Tamba Dănilă, Elena, *Neologismele recente în limba română – reflex al globalizării, în Metafore ale devenirii din perspectiva migrației contemporane. Național și internațional în limba și cultura română*, Iași, 2013, p. 117-123.

Ungureanu, Elena, *Dicționar tematic ilustrat (Locuința. Alimentația. Vestimentația. Îngrijirea corpului)*, Chișinău, Editura Arc, 2014.

Влахов, С., Флорин, С., *Непереводимое в переводе*, Москва, Международные отношения, 1980. Супрун, А., „Экзотическая” лексика, în *Филологические науки*, 1958, nr. 2, p. 51-54.